

LOZAN ANTLAŞMASI, DİNİ AZINLIKLAR VE DIŞ İLİŞKİLER BOYUTU

THE TREATY OF LAUSANNE, RELIGIOUS MINORITIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Nilgün ATICI KÖKTAŞ¹

Hakkı BÜYÜKBAŞ²

Öz

Lozan Antlaşması Türkiye'nin bağımsızlığını tanıyan uluslararası / ulusal bir belgedir. Aynı zamanda bir toplum sözleşmesidir. Bu antlaşma ile bir ulus-devlet doğmuştur. Kurucu irade, İslam siyasi kültürünü esas alarak, kurucu millet olarak Müslümanları, azınlık olarak Gayr-i Müslimleri tanımlamış, kabul etmiştir. Bu çalışmada Gayr-i Müslimlerin azınlık statüsü, dış ilişkiler bağlamı ve bu hususun 1923-39 yılları arasında dış ilişkilere yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Lozan Barış Antlaşması, Azınlıklar, Dış Politika.

Abstract

The Treaty of Lausanne is a national and an international record that recognized the sovereignty and independence of Turkey. It is also a social contract. Thus, a nation-state was born through this treaty. Based on the historical Islamic political culture, the constituent power recognized Muslims as the founder of Turkey. Non-Muslims recognized as the minority of the nation. This paper investigates status of the non-Muslims' minority in the context of national and international level. It also looks at how the matter of subject was reflected in the foreign affairs between 1923-1936.

Keywords: Turkey, Lausanne Peace Treaty, Minorities, Foreign Policy.

¹ Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi

² Prof. Dr. Ardahan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Giriş: Azınlık Kavramı

Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan düzende Türkiye Cumhuriyeti'nin, hukuki olarak uluslararası alanda kurulmasını Lozan Barış Antlaşması sağlamıştır. Bu önemli antlaşmanın "Kesim III, Azınlıkların Korunması" başlığını taşıyan bölüm dönemin en önemli sorunlarından biri olan azınlıklar konusuna çözüm getirmiş ve Türkiye'nin iç azınlığının ve Yunanistan'da var olan dış azınlıkların statülerini belirlemiştir. Lozan Barış Antlaşması'na göre; Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde sadece gayrimüslimleri azınlık olarak kabul etmekte ve onlara birtakım haklar vermektedir. Bu çalışmada Din tanımı ve azınlık kavramının tanımı yapıldıktan sonra dinsel azınlıklara ve daha sonra Lozan Barış Antlaşmasına değinilerek dinsel azınlıkların 1923-39 arası dönemde Türk Dış politikası üzerindeki etkilerine değinilecektir. Dolayısıyla Lozan Barış Antlaşması'nda verilen haklar, iç politikada ne kadar uygulanabilmiştir ve bu uygulamaların dış politikamızda ne gibi yansımaları olmuştur, gibi sorulara yanıtlar bulunmaya çalışılacaktır.

Dinin doğuşu ve kaynağı konusunda bugüne kadar genellikle iki tutum görülmektedir. Birincisi; Din insan yaşantısından bağımsız doğaüstü bir gerçektir. İkincisi ise; din toplum yaşantısı ile birlikte ortaya çıkan ve toplum yaşantısı ile birlikte gelişen bir olaydır (Sezer, 2011: 18). Genel kabul gören Din kavramı, genellikle doğaüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sahip inançlar bütününe verilen isim veya tanımdır. Zaman zaman inanç sözcüğünün yerine kullanıldığı gibi, bazen de inanç sözcüğü din sözcüğünün yerinde kullanılır. Din tarihine bakıldığında, birçok farklı kültür, topluluk ve bireyde din kavramının farklı biçimlere sahip olduğu görülür. Arapça kökenli bir sözcük olan din sözcüğü, köken itibariyle "yol, hüküm, mükâfat" gibi anlamlara sahiptir.

Azınlık kavramının kelime anlamına değinecek olursak; Önceleri sadece oylamalarda sayı olarak aşağıda kalan, kaybeden grubu ifade etmek için kullanılan azınlık kavramı latince "minör" küçük, az kelimesinden türetilmiştir. Almancanın kullandığı alanda azınlık kavramı ilk kez 1809'da Fransızca'dan (la minorite) olarak tercüme edilerek kullanılmaya başlanmıştır. Azınlıkların himayesine ilişkin anlaşmalarda bu dönemde azınlık kavramı kullanılmamış; 1773 tarihli Varşova anlaşmasının 8. maddesinde Katolikler için olduğu gibi himaye edilen kişiler veya gruplar açıkça belirtilmiştir (Arsava, 1993: 41).

Azınlık kavramı ve azınlıklar sorunu özellikle son yüzyıl boyunca dünya siyasetini ve dolayısıyla uluslararası hukuku oldukça meşgul eden konulardan birisi olmuştur. Kuşkusuz azınlıklar sorununun, hukuk düzenine yansdığından çok daha önemli tarihsel, siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve ideolojik boyutları vardır (Alpkaya, 1992: 145). Ancak burada azınlıkların uluslararası alanda hukuki boyutu ele alınacaktır.

Azınlıklar tarihte, temelde imparatorluklar ile özdeşleşmiştir. Bugün ise ulus-devletler ile azınlıklar arasında benzer bir süreç yaşanmaktadır. Roma'dan beri azınlıklardan (yabancılar, köleler) tarihin tüm çağlarında söz etmek mümkünse de konunun uluslararası planda ele alınması Avrupa'da yaşanan din savaşları sonucunda olmuştur. Özellikle Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının tasfiyesine paralel olarak sınırların yeniden çizilmesi ve yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla Orta ve Doğu Avrupa ve Balkanlarda birçok azınlık ortaya çıkmıştır (Kurubaş, 2004: 3).

Azınlık kavramının uluslararası hukukta ortaya çıkması, 1560-1648 yılları arasında Avrupa’da yaşanan Protestan-Katolik çatışması ile olmuştur. 1598 yılında Fransa’nın çıkardığı Nant Fermanı ve 1648 yılında Vestefalya Antlaşması, Protestan uyruklar için içerdiği hükümlerde azınlık haklarına yer vermiştir (Oran, 2001: 118-119). Türkiye açısından dinsel azınlıklara değinmeden önce Osmanlı imparatorluğu dönemindeki milliyetçilik akımının etkisiyle ortaya çıkan ulus-devlet ve azınlıklara değinilecektir.

1789 Fransız Devrimi ve bunu izleyen ulusçuluk akımları, Osmanlı İmparatorluğunu da etkilemiş, yüz yıllar boyunca, huzur içinde yaşayan farklı millet ve dinlerden insanlar, imparatorluk bünyesinden ayrılma çabası içine girmişlerdir. Bu ayrılık çabaları Şark Meselesi içerisinde mütalaa edilmelidir, çünkü İmparatorluk içindeki her bir grup batılı büyük devletler tarafından desteklenmiş ve himaye edilmiştir; zira dini azınlıklar, Batı’nın Doğu politikasının aracı olarak görülmüş ve Batı lehine değerlendirilmek istemişlerdir. Büyük Devletler, 19. Yüzyıldan itibaren azınlıklar vasıtası ile Hasta Adam’ın mirasını paylaşma savaşını hem Osmanlı’ya karşı hem de birbirlerine karşı vermişlerdir. 3 Kasım 1839’da Rum ve Ermeni Patrikleri ile Yahudi Hahambaşının da hazır bulunduğu dinleyiciler önünde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Millet Sisteminden vazgeçilmiş, Osmanlılık fikri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Ne var ki bu Ferman ile gayri Müslimlere tanınan haklar Müslüman tebaaya tanınan hakların çok önüne geçmiş, bu da yetmeyince 1856 Islahat Fermanı ile imtiyazlar iyice artırılmıştır (Tunç, 2015). Tanzimat ve Islahat Fermanı önemli ölçüde Batı baskısı ile gerçekleştirilmişlerdir. Böylece Batı kendisi ile işbirliği yapabilecek azınlık unsurlarının hukuki statülerini iyileştirmişlerdir. Yapılan bu reformlar sanıldığı gibi Osmanlı Devleti’ni sağlıklı bir yapıya kavuşturmak yerine, yıkıma götürmüştür. Bu dönemden itibaren yeni elde ettikleri hakları kullanarak birçok millet Osmanlı egemenliğinde palazlanmış, giderek bağımsızlığını ilan etmeye başlamıştır. 1914’te başlayıp 4 yıl süren Birinci Dünya Savaşı Sonrası yenilen Osmanlı Devleti parçalanmak istenmiştir. Bunun üzerine Türkler işgalci İtilaf devletleri ve öteki işgalcilere karşı Doğu, Güney ve Batı olmak üzere üç cephede savaşmışlardır. Bilinen süreçlerin yaşanmasının ardından 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Silah Bırakışması’ndan sonra uzun ve tartışmalı geçen Lozan Konferansı’nın sonunda 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile yeni Türkiye devleti, ulusal sınırlarının içinde uluslararası alanda tanınmış olmaktadır (Sander, 2007: 409-412).

Lozan Konferansı ve Barış Antlaşması

Mudanya’dan bir hafta sonra, üç Müttefik (İngiltere, Fransa, İtalya), ayrıca Japonya adına da yaptıkları bir girişimle, Ankara ve İstanbul hükümetlerini “Doğu’ya kesin bir barış getirme amacıyla” Lozan’da görüşmelere davet ettiler. Ancak Türkiye Cumhuriyeti açısından ortada iki başlı bir temsil sorunu söz konusuydu.

Ankara, işgal altında bulunan İstanbul’daki bir hükümetin Türkiye’yi hiçbir zaman temsil edemeyeceğini işin başından beri açıklamıştı. İstanbul Hükümeti’nden temsil konusu ile ilgili gelen yazı üzerine cumhuriyeti ilan etme kararlılığında olan M. Kemal arkadaşlarıyla birlikte TBMM’ye bir önerge verdiler ve hazırlanan yasa tasarımasının kabulü ile 1 Kasım 1922’de “saltanat kaldırılmıştır” terimi kullanılmadan saltanat kaldırılarak temsil sorunu çözümlenmiştir.

Konferansa katılacak devletler şunlardır:

- Çağrışı yapanlar: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya,
- Tüm görüşmelere çağrılanlar: bir yanda Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devletleri, ABD (gözlemci statüsünde) ve diğeryanda Türkiye,
- Boğazlar rejimi konusunda çağrılan Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliğı (SSCB), Trakya sınırına ilişkin olarak Bulgaristan,
- Ticaret ve yerleşme gibi belirli konularla ilgili olarak Belçika ve Portekiz.

Hükümet, İsmet Paşa heyeti yola çıkarken bir Bakanlar Kurulu toplantısında hızlı bir şekilde 14 maddelik bir talimat vermiştir. Bunlar genel olarak; Doğu sınırı, Irak sınırı, Suriye sınırı, Adalar, Trakya sınırı, Batı Trakya Sınırı(plebisit istenecek), Boğazlar, Kapitülasyonlar, azınlıklar, Osmanlı Borçları, ordu ve donanmaya sınırlama konulmaması, yabancı kuruluşların yasaya uyması, Misakı Milli, İslam ve cemaat vakıflarının haklarının eski anlaşmalarla sağlanacak olmasıdır.

Resmi adıyla “Yakın Doğu sorunları Üzerine Lozan Konferansı” iki dönem halinde yapılmıştır. 21 Kasım 1922’den 4 Şubat 1922’ye kadar yani 2,5 ay süren birinci dönem sonunda özellikle kapitülasyonlar konusunda çıkan görüş ayrılığı, 2,5 ay süren bir ara verilmesini gerektirmiştir.. Türk heyeti Türkiye’ye döndükten sonra, 23 Nisan 1923’ten 24 Temmuz 1923’teki imzaya kadar sürecek ikinci dönem başlamış ve Konferans toplam 8 ayda tamamlanmıştır (Oran, 2009: 215-218).

24 Haziran 1923’te imzalanan Lozan Barış antlaşması toplam 143 maddeden oluşmaktadır. Lozan Barış Antlaşması ve ekleri, 23 Ağustos 1923 tarih ve 341, 342, 343 ve 344 sayılı yasalarla iç hukuk haline getirilmiştir(Oran, 1994: 291).Lozan Barış Antlaşması dönem itibariyle Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış azınlıklarının (Batı Trakya) statüsünü belirlemiştir. Azınlıklarla ilgili olarak “Kesim III, Azınlıkların Korunması” başlığı altında 37-45. maddelerinde hükümlere rastlanılmaktadır. Maddeler incelenecek olursa:

Madde 37: Türkiye, 38. Maddeden 44. Maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını, kanun hiçbir yönetmeliğın ve hiçbir resmi işlemlerin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir (Oran, 2003: 72). Bu maddeyle Lozan’ın Türk makamlarınca kaldırılmasının önüne geçilmiştir.

Madde 38:Türk Hükümeti, Türkiye’de oturan herkesin doğum, bir ulusal topluluktan olma dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye’de oturan herkes, her dinin mezhebin ya da inancın kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı olmayan gereklerini, ister açıkça ister özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Azınlıklar, bütün Türk vatandaşlarına uygulanan ve Türk Hükümeti tarafından milli savunma ya da kamu düzeninin korunması için ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme (yerleşme)

hakkından tam olarak yararlanacaklardır.³ Bu maddede, azınlıklara doğum, milliyet, dil, soy veya din ayrımı yapılmaksızın, herkesin yaşam ve özgürlüklerini korumayı, tam ve eksiksiz sağlama herkesin, kamu düzen ve ahlak kurallarıyla çatışmadığı sürece, her din, mezhep veya inancın gereklerini, açıkça veya özel olarak serbestçe yerine getirme hakkı, ulusal güvenlik veya kamu düzeninin korunması için alınacak önlemler saklı kalmak üzere, dolaşım ve göç etme hakkı verilmiştir.

Madde 39:Azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların sahip olduğu aynı yurttaşlık (medeni hukuk) ve siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'nin oturan herkes din ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının yurttaşlık haklarıyla (medeni haklar) siyasal haklarından yaralanmasına ve özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükselme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışmasına, sanayii ile uğraşmasına engel olmayacaktır.

Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.

Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe'den başka dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.⁴ Müslüman olmayan Türk vatandaşları fiilen ve hukuken aynı yurttaşlık haklarından yararlanacaklar, genel bir hüküm olarak tüm Türk vatandaşlarına özel ve ticari ilişkilerinde din, basın her türlü yayın konusunda ve açık toplantılarda istediği dili kullanabilme hakkı ve Türkçeden başka dil konuşan Türk vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerinde savunma hakkı verilmiştir.

Madde 40: Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları hem hukuk bakımından hem de uygulamada diğer Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Bunlar özellikle giderleri kendilerine ait olmak üzere her türlü hayır kurumuyla, dinsel ya da sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dini ayinleri serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır (Aydın, 2011: 27).

Madde 41:Genel eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının önemli oranda oturdukları il ve ilçelerde, bu Türk vatandaşlarının çocuklarının ilkokullarda kendi dilleriyle eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla uygun kolaylıklar gösterecektir. Bu hüküm Türk hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının önemli oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklara devlet bütçesi, belediye ya da diğer bütçelerce, eğitim,

³ *Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne*, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lausanne_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 29 Mart 2015.

⁴ *Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne*, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lausanne_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 29 Mart 2015.

din ya da hayır için ayrılan tutarlardan, hak gözetilerek uygun ölçülerde pay ayrılacaktır.

Sözü geçen tutar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir. Ancak bu madde uygulanmamıştır.

Madde 42: Türk Hükümeti, azınlıkların aile durumlarıyla (statüleriyle, aile hukukuyla) kişisel durumları (statüleri, kişi halleri) konularında, bu sorunların adı geçen azınlığın görenek ve geleneklerine göre çözülmesine elverecek tedbirleri almayı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerden kurulu bir özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa Türk Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Avrupa hukukçuları arasından birlikte seçecekleri bir hakemi, üst hakem olarak, atayacaklardır.

Türk Hükümeti sözü geçen azınlıklara ait kiliselere, havralara mezarlıklara ve diğer dini kurumlara her türlü korumayı sağlamayı taahhüt eder. Aynı azınlıkların hali hazırda Türkiye'de bulunan vakıflarına dini ve hayır kurumlarına her türlü kolaylık sağlanacak ve izin verilecektir ve Türk Hükümeti yeni dini kurum ve hayır kurumu kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan, hiç birini esirgemeyecektir.

Belirtilen birinci paragraftaki hüküm uygulanmamıştır. Çünkü 1926'da kabul edilen Medeni Kanun ile resmi nikâh zorunlu hale getirilince devlet gayrimüslimlerden kilise ve havrada dini nikâh yapma hakkından feragat etmesini istedi. Çünkü Müslüman çoğunluk da aynı hakkı isteyebilirdi. Bunun içinde, 42/2. Paragrafta sözü edilen ve gayrimüslimlerin göreneklerini gözetmeleri için alınacak tedbirleri düzenleyecek olan özel komisyonların toplanmasını istedi ve resmi makamların çeşitli ısrarlarından sonra bu komiteler 29 Kasım 1925'te, 42/1. Paragraftaki haktan feragat ettiklerini belirten bir karar aldılar. Ayrıca 42/3. Paragrafa, 1936'da getirilen Vakıflar Kanunu aykırılık teşkil etmektedir (Oran, 2003: 74).

Madde 43: Azınlıklara mensup Türk vatandaşları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmağa zorlanamayacakları gibi, hafta tatili (dini istirahat) günlerinde mahkemelerde bulunmadıkları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Ancak bu hüküm, söz konusu Türk vatandaşlarını, kamu düzeninin korunması için diğer Türk vatandaşlarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44: Türkiye bu kesimin yukarıdaki maddelerinin Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi (garantisi) altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilemeyecektir. Büyük Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyetinin Meclisi'nin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmeği, bu antlaşma uyarınca kabul ederler.

Türkiye, Cemiyeti Akvam Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmağa yetkili olacağını, Meclisin duruma göre uygun ve etkili kabul

edilecek bir hareket tarzı seçebileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri verebileceğini kabul eder.

Bundan başka Türkiye bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk Hükümeti ile imzacı öteki devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa Milletler Cemiyeti Misak'ının 14.ncü maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmamasını kabul eder. Türk Hükümeti böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, uluslararası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin Milletler Cemiyeti Misakınının 13. maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

Madde 45: Bu Kesimdeki hükümlerle Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanımış olduğu haklar, Yunanistan tarafından kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlık için de tanınmıştır.¹

Lozan'da geçen azınlık olması açısından Müslüman olmayan unsurlardan ne ima edildiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Kimine göre; Lozan Antlaşması Rum, Ermeni ve Musevilerden oluşan gayrimüslimleri "azınlık" kabul etmiş, tanıdığı haklara uluslararası garanti vermiş, onların dışında dil ya da din azınlığı bulunmadığını benimsemiştir. Bunun doğal sonucu olarak, dil ya da din azınlığı görülmeyen grupların haklarına yalnız ulusal hukuk garantisi verilmiştir. Bu antlaşma hem bir azınlık hakları belgesi, hem de insan hakları belgesi niteliğindedir (Duman, 2005: 307-321).

Lozan sisteminin temel hukuksal yapısına bakıldığında, devletlerin kabul ettiği iki tür yükümlülük ortaya çıkmaktadır. Birincisi, vatandaş olsun olmasın, o ülkede oturan herkesin yaşam, kişisel özgürlük ve dinsel hakları kabul edilmektedir. İkincisi, soy, din ve dil bakımından farklılık gösteren vatandaşlar, yani azınlıklar ise, bunların dışında ve ötesinde, birtakım haklara sahip olmaktadır. Bu kişiler, yasa karşısında eşit, kişisel ve siyasal haklara sahip olmanın yanı sıra, kendi dillerini yayınlarda, mahkemelerde vb. yerlerde kullanabilecekler, giderlerini kendileri ödemek koşuluyla, dinsel, eğitsel vb. kurumlar kurabilecekler, yoğun olarak buldukları bölgelerdeki devlet ilkokullarında kendi dillerinde eğitim görebilecekler, eğitsel ve dinsel amaçlarla devletten hakkaniyet ölçüsünde para yardımı alabileceklerdir.

Görüldüğü gibi, azınlıklar için iki farklı nitelikte hak söz konusuydu: Birincisi, bir ayrıma uğramaksızın diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip oluyordular. İkincisi, dillerini, geleneklerini vb. sürdürmeye yarayacak birtakım özel haklar elde ediyorlardı. "Negatif Haklar" diye anılan birincilerin yanında, "Pozitif Haklar" veya "Grup Hakları" diye anılan ikincilerin de sağlanması, azınlıkların ayrıcalık sahibi olmaları için değil, gerçek eşitlik sahibi olmaları için gerekli görülüyordu. Sistemle birlikte, kurulan Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na göre, her iki tür hak birbirine sınıksız bağlıydı, çünkü azınlığın kendi kurumlarından yoksun olup kendisini bir azınlık yapan özü yitirmesi durumunda bu azınlıkla çoğunluk arasında gerçek bir eşitlik söz konusu olmazdı (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 33).Lozan sonrası yapılan azınlıklarla ilgili düzenlemelerin İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Türk Dış politikasına yansımaları 1923-1939 arası incelenmeye çalışılacaktır.

¹Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lausanne_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 29 Mart 2015.

Türk Dış Politikası 1923-1939 Dönemi

Lozan antlaşması sonrası Yunanistan'da kalan Türklerle Türkiye'de kalan Rumların değişimi, önemli sorunlar arasındaydı. Bu konu Lozan Konferansı'nda ele alınmış; Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te bir sözleşme ve protokol imzalanarak nispeten kolaylıkla çözümlenmiş ve bir formüle bağlanmıştı. Buna göre; 1 Mayıs 1923'ten itibaren Türkiye'de kalan Rumlarla Yunanistan sınırları içinde kalan Müslümanların değişimine başlanacaktı. Yalnız, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul Belediye sınırları içine "yerleşmiş" bulunan Rumlarla, Batı Trakya'nın Türk halkı bu değişimin dışında kalacaklardı. Sözleşmeye göre değişimi sağlaması için uluslararası bir Karma Komisyon kurulacaktı.

Komisyon Türk ve Yunan üyelerle 1914-18 savaşına gitmemiş Devlet uyruklarından Milletler Cemiyeti tarafından seçilecek üyelerden oluşacaktı ve bir tarafızsız başkan bulunacaktı. Ancak komisyon üyeleri arasında çıkan anlaşmazlık sonucu konu Milletler Cemiyeti (MC)'nin tavsiyesi ile La Haye Daimi Adalet Divanı'na götürüldü. Fakat Divan'ın 21 Şubat 1925'te "yerleşmiş" deyimini hakkında yaptığı yorum da anlaşmazlığı gideremedi. Bunun üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşti ve karşılıklı ülkelerinde bulunan azınlıkların mallarına el koymaya başladılar. Diğer bir yandan Yunanistan Türki'nin 42/1 paragrafında yapılan değişikliği 11 Eylül 1926'da Milletler Cemiyeti'ne başvurarak antlaşmaya aykırılıktan şikâyet etmiş, fakat MC Genel Sekreteri Türkiye'ye gönderdiği 18 Haziran 1927 tarihli mektupta konuyu Konsey'e sunmaya gerek görmediğini bildirmiştir (Oran, 2003: 74).

Sonuç olarak, iki ülke arasındaki restleşmelerin durdurulması için 1926'da bir anlaşma imzalandı. Ancak nihai çözüm, Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından iki ülke arasındaki ittifakın kurulması için, 10 Haziran 1930 Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında sürüncemede kalan ve anlaşmazlıklara neden olan değişim sorunu çözümlenmiştir. Buna göre; geldikleri ve doğdukları yer ne olursa olsun İstanbul'daki Rumlarla, Batı Trakya'daki Türklerin hepsi "yerleşmiş" sayıldı. Ayrıca iki ülkenin azınlıklarına ait mallar konusunda yeni düzenlemeler getirildi. Böylece iki komşu ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme girmiş oldu (Uçarol, 1995: 451-453).

1930'lardan itibaren uluslararası ortamda Almanya ve İtalya'nın liderliğinde ırkçı söylemler ve saldırgan tutumlar artmıştır. Türkiye'de nispeten bu ortamdan etkilenmiş ve iç politikada Türklük vurgusu ön plana çıkmıştır. Dış politikada ise bu saldırgan tutum karşısında çok taraflı ittifak kurma yoluna gidilerek 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olunmuştur. Atatürk öncülüğünde 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında yapılan Balkan Antantı ve 1937 yılında Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında kurulan Sadabat Pakti imzalanarak, yaklaşan yeni savaş öncesi uluslararası alandaki dengelere uyum sağlanmaya çalışılmıştır (Çağlar, 2000: 317-322).

Yunanistan ile yapılan antlaşma sonrası iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmiştir. 1930 ve 1931 tarihlerinde Başbakanlık ve Bakanlıklar düzeyindeki karşılıklı ziyaretler dostluğu pekiştirdi. Atatürk bu gelişmeleri 1 Kasım 1931 tarihli konuşmasında şöyle dile getiriyordu. "...Komşumuz ve dostumuz Yunanistan Başvekilinin ve Hariçye Nazırının Ankara'ya resmen ziyaretlerini hususi bir memnuniyetle zikrederim.

Türkiye ile Yunanistan'ın, yüksek menfaatleri birbirine zıt olmaktan tamamen çıkmıştır. Bu iki memleketin samimi dostluktan kendileri için emniyet ve kuvvet görmelerinde isabet vardır” (Sandıklı, 2014: 79-80).

Diğer taraftan, siyasi söylemde soya yapılan güçlü vurgu en açık şekilde 1931-1938 yılları arasında Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile ortaya çıkmıştır. Her iki teori de Batı'nın Türkleri ikinci sınıf bir ırk olarak aşağılamasının tahrik ettiği savunmacı psikolojinin bir türevidir ve aynı zamanda Anadolu tarihinin Türklükle özdeşleştirilmesi için çabalamaktadır. 1934'te Soyadı Kanunu'yla başka ırklar ya da etnik yapıyla bağlantılı olan soyadlarının alınması yasaklanmıştır. Böylece Arnavutoğlu, Kürtoğlu gibi belli bir ulusa işaret eden ya da -yan, -of, -ef, -vic, -ic, is, -idis, -pulos, -aki, -zade, -bin gibi son ekli soyadların kullanılması da yasaklanır, böylece uluslaşma süreci güçlendirilmek istenir. Bu ortamda 1935'te Başbakan İnönü, “Bundan sonra susmayacağız. Bizimle beraber yaşayan bütün vatandaşlar artık Türkçe konuşacaklar” demiş, “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasını yeniden hızlandırılmıştır. Bu cümledeki ‘biz’ ve bu ‘biz’le beraber yaşayanlar vurgusu, dikkat çekicidir. Dini azınlıkların bu söylemde “öteki” sayıldığı açıkça ortadır (Aktoprak, 2010: 25-26). 1936 Beyannamesi ise, dini azınlıkların “öteki” sayıldığı en bariz örnektir. 1936'da yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu ile tüm vakıflardan, ellerindeki gayrimenkullerin listesini gösteren bir mal beyannamesi istenmiştir (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 40). Bu beyannameyi ibraz edemeyen vakıfların mallarına el konulabilecek ve statüleri sonlandırılacaktır. Sonuç olarak Lozan'da azınlıklara sağlanan birtakım haklar ya hiç uygulanmamış ya da uygulanan hükümleri sadece daha kapsamlı olmasına rağmen belirli bir kesime haklar sağlanmıştır.

Sonuç

Lozan Barış Antlaşması; Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda kuruluşunu belgeleyen önemli bir antlaşmadır. Lozan Barış Antlaşması'nın 37-45. Maddelerinde, dönemin en önemli sorunlarından olan azınlıklar konusunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış azınlıklarının (Batı Trakya Türkleri) statüleri saptanmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nda Dinsel azınlıklarla ilgili olarak 38. Madde, 39. Madde, 40. Madde, 42. Maddelerde bahsedilerek 43. Maddesinde de; inançlarına ya da dinsel ayınlarına aykırı davranışta bulunmaya zorlanamayacakları, hafta tatillerinde herhangi bir resmi işlemi yerine getirmeye zorlanmama hakları bulunduğu belirtilmiştir.

Lozan sisteminin temel hukuksal yapısına bakıldığında, devletlerin kabul ettiği iki tür yükümlülük ortaya çıkmaktadır. Birincisi, vatandaş olsun olmasın, o ülkede oturan herkesin yaşam, kişisel özgürlük ve dinsel hakları kabul edilmektedir. İkincisi, soy, din ve dil bakımından farklılık gösteren vatandaşlar, yani azınlıklar ise, bunların dışında ve ötesinde birtakım haklara sahip olmalarıdır. Lozan'da azınlıklara verilen hakların muhatapları, Gayr-i Müslimler, “Rum, Ermeni ve Yahudi” azınlıklar kabul edilmiştir. Müslüman tüm unsurlar ise, devlet kurucu milletin asli unsurları olarak düşünülmüştür.

Diğer bir yandan uygulama aşamasında, Lozan Antlaşma hükümlerinden bazıları uygulanmamıştır. Örneğin; 41. Madde'nin 2. Paragrafı “Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının önemli oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklara devlet bütçesi, belediye ya da diğer bütçelerce, eğitim, din ya da

hayır için ayrılan tutarlardan, hak gözetilirliğe uygun ölçülerde pay ayrılacaktır. Sözü geçen tutar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.”

Bazı hükümlerinden ise gayrimüslimler kendi istekleriyle vazgeçmiştir. 42. Madde'nin 1. Paragrafı; “Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla (statüleriyle, aile hukukuyla) kişisel durumları (statüleri, kişi halleri) konularında, bu sorunların adı geçen azınlığın görenek ve geleneklerine göre çözülmeline elverecek tedbirleri almayı kabul eder.”

Lozan Barış antlaşması sonrası 1923-1930 yılları arasında Yunanistan ile mübadele sorunu önemli dış politika konularındandır. İki ülke arasında imzalanan ek protokol ile sorun sonuca bağlanmış ve 1 Mayıs 1923'ten itibaren Türkiye'de kalan Rumlarla Yunanistan sınırları içinde kalan Müslümanların değişimine karar verilmiştir. Yalnız, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul Belediye sınırları içine “yerleşmiş” bulunan Rumlarla, Batı Trakya'nın Türk halkı bu değişimin dışında kalmışlardır.

Kaynakça

- AKTOPRAK, Elçin, (2010), Bir ‘Kurucu Öteki’ Olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XVI, Ankara.
- ALPKAYA, Gökçen, (1992), “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler”, TODAİE İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 14.
- ARSAVA, Ayşe Füsün, (1993), “Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesininin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi”, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara.
- AYDIN, Aziz, (2011), “AB Ülkeleri, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler”, TBMM Araştırma Merkezi, Ankara.
- ÇAĞLAR, Günay, (2000) “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:15, Erzurum.
- İNCEOĞLU Yasemin ve Çoban Savaş (der.), (2014), “Azınlıklar, Ötekiler ve Medya”, Ayrintı Yayınları, İstanbul.
- DUMAN, İlker Hasan, (2005), ”Azınlık Hakları ve Lozan Antlaşması”, TBB Dergisi, sayı: 57.
- KURUBAŞ, Erol, (2004), “Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı”, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- ORAN, Baskın, (2001), “Küreselleşme ve Azınlıklar” 4.Basım, İmaj Yayınevi, Ankara.
- ORAN, Baskın, (1994), "Lozan'ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken", A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt 49.
- ORAN, Baskın , (2003), “80 Yıl Sonra Lozan”, Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 115, Cilt: 19.
- ORAN, Baskın, (Editör), “Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar”, Cilt I: 1919-1980, İletişim yayınları, İstanbul 2009.
- SANDER, Oral, (2007), “Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e”, İmge Kitabevi, 16. Baskı, s. Ankara.
- SANDIKLI, Atilla, (2014), “Atatürk’ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler”, Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- SEZER, Baykan, (2011), “Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı”, Kitabevi Yayını, İstanbul.
- UÇAROL, Rıfat, (1995), “Siyasi Tarih”, Filiz Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- <http://www.msxlab.org/forum/din-ilahiyat/9892-din-nedir.html#ixzz2r2VeXhCX>, Erişim Tarihi 06 Mart 2015.
- http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/8_11.pdf, Erişim Tarihi: 16 Mart 2015.
- http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lausanne_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 29 Mart 2015.